

УДК 94(100):327.39(=411.16):314.151 «197»

Наталія Данилів

ВИНИКНЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЄВРЕЙСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ «НЕШИРА» (1970-ТІ РР.)

У статті розглядаються передумови зародження і розвиток «нешира» – виїзд за ізраїльськими візами в країни Західної Європи та Північної Америки. На підставі документів і спогадів сучасників висвітлено появу, піднесення та важливість руху «за вільний вибір». Проаналізовано ряд дискусійних моментів, які проявлялися у політиці США, СРСР та Ізраїлю з приводу цього питання.

Ключові слова: «нешира», «ношрим», репатріант, рух за «вільний вибір», СРСР.

Починаючи з 1971 р., частина єврейських репатріантів з СРСР, скориставшись ізраїльськими візами, розпочала змінювати свій маршрут на півдорозі і направлятися в західні країни, передусім у США. Тих, хто обирав успішний та розвинений Захід називали «ношрим», що в перекладі з іврити означає «відступники», а саме явище – «нешира». Спочатку таких сімей було лише декілька, однак, їх кількість почала швидко зростати і в 1976 р. зрівнялася з «олім», тобто з тими євреями, хто повертався до Ізраїлю. У подальшому «ношира» переросла у значно масштабніші рамки і навіть переважала в еміграційному потоці. Це явище спровокувало гострі розбіжності не тільки серед ізраїльської спільноти, але й між урядом США та СРСР, кожен з яких переслідував свої власні інтереси.

Ця проблема частково вивчена ізраїльськими та американськими дослідниками. Ф. Лазін [1–4] та С. Голд [5] у своїх дослідженнях описують процес боротьби радянських євреїв спершу за виїзд з СРСР, а згодом – за надання їм права обирати країну за «власним вибором» для подальшого проживання. С. Голд [5] та Г. Баєр [6] акцентують увагу на організаціях, котрі сприяли допомогою єврейським біженцям в Австрії, Італії та США. Праця Ю. Кошаровського [7] унікальна тим, що у ній розміщено інтерв'ю емігрантів з різними поглядами, які є важливі для відтворення цілісної картини «нешира». Крім того, у статті використовуються матеріали документів [8], офіційних заяв [9–10] та мемуари [11] учасників тих подій.

Мета статті – охарактеризувати виникнення та подальший розвиток еміграційної лихоманки радянських євреїв до США. Завдання дослідження: проаналізувати особливості політичної конфронтації між СРСР, США та Ізраїлем з приводу перетворення єврейської репатріації у еміграційний процес на «власний вибір».

Вперше офіційна позиція СРСР щодо питання єврейської еміграції висловлена заступником міністра закордонних справ СРСР Андрієм Громико на пленарному засіданні Другої сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1947 р. Він заявив, що: «Єврейське населення Радянського Союзу не проявляє інтересу повернутися на свою історичну Батьківщину» [3]. Єврейська спільнота у той період дійсно не мала бажання емігрувати до Палестини – де, проживала значна кількість арабського населення. Зрештою, після проголошення незалежності держави Ізраїль у 1948 р., в Радянському Союзі з'явилася перших шість заявників, котрі подали документи для отримання візи. Дозвіл отримали тільки двоє осіб під приводом возз'єднання сімей. Проте, у наступному десятилітті виникла чергова напруженість у відносинах між Ізраїлем і СРСР [4]. Суецький конфлікт 1956 р. практично зупинив і без того нечисленну еміграцію, а арабо-ізраїльська війна 1967 р. спровокувала розрив дипломатичних відносин між двома країнами. Ситуація була доволі напружена аж до виступу члена Політбюро ЦК КПРС Олексія Косигіна в Парижі у 1968 р., де він заявив про: «Готовність СРСР дозволити возз'єднання сімей». У 1969 р. ці слова були підкріплені офіційним документом про «квоту на виїзд» [11].

Фактично, незважаючи на визначені квоти, партійна номенклатура не допускала загальної еміграції. Територію Радянського Союзу могли залишати представники лише декількох етнічних меншин: євреї, німці, вірмени [6, р. 142]. Ці національності мали можливість отримати дозвіл на виїзд лише у рамках репатріації, тобто повернення на свою історичну Батьківщину, за умови, що там проживають їх родичі. Це була своєрідна ширма, якою представники влади часто користувалися: «Соціалістичний лад всіх влаштовує, але деякі сім'ї, які в силу історичних обставин були роз'єдані, хочуть возз'єднатись. Ми не можемо цьому перечити» [7].

Насправді, еміграційний процес відбувався абияк, навіть, попри визначені квоти. Кількість дозволених заяв зростала чи зменшувалась в залежності від зацікавлення СРСР в розрядці світової напруги або частіше, у переслідуванні своїх економічних інтересів. Тоді як число радянських євреїв, котрі бажали виїхати до Ізраїлю, щоразу збільшувалось незважаючи на всі

труднощі, що виникали. Всім, хто, прагнув отримати візу на виїзд потрібно було зібрати значну кількість паперів, найнеобхідніші з яких: документи, що посвідчують особу; характеристику з роботи; виклик родичів з Ізраїлю [11]. Крім цього, заявник мав заплатити. Зокрема, станом на 1970 – ті рр. оплата складалася з двох частин: 400 крб. – за відмову від радянського громадянства та 500 крб. – за переселення до капіталістичної країни. Для прикладу, інженер (одна з найпрестижніших професій) отримував місячну зарплатню у розмірі 110 крб. [12, с. 166].

Вище йшлося про те, що між СРСР та Ізраїлем після Шестиденної війни були розірвані всі дипломатичні зв'язки, припинено будь-який транспортний зв'язок. Тому, радянських євреїв, котрим поталанило отримати візу, направляли до Австрії, а вже звідти – чартерним рейсом до Ізраїлю [7]. Всі, хто прибував до Відня, отримували обов'язкову допомогу, яка надавалася спеціальною організацією American Jewish Joint Distribution Committee (JDC), більш відоміша як «Джойнт». Цей комітет був створений для допомоги євреям, що постраждали від війни, ще у 1914 р. у м. Нью-Йорк, пізніше переформований, як тільки виникла потреба підтримувати єврейських біженців з СРСР [2]. Отож, після реєстрації їх розселяли у спеціально підготовлений для цього будинок чи готель. Була надана також і грошова допомога. Упродовж десяти днів кожна особа щодня отримувала 60 австрійських шилінгів на готель, та 35 – на буденні потреби [8]. Зазвичай, на другий чи третій день усіх емігрантів перевозили у комфортабельних автобусах до міжнародного аеропорту у Відні, а там на них вже чекав літак Ізраїльської національної авіалінії (EIAI). Врешті, після довготривалого процесу підготовки, який міг тривати навіть роками, радянські євреї опинялися вдома [13].

Здавалося, що ніяких проблем виникнути уже не може, адже вся система розміщення та транспортування була максимально налагоджена. Між 1968–1971 рр. – всі радянські євреї, котрі залишали межі СРСР емігрували виключно до Ізраїлю, адже це передбачало попереднє отримання ізраїльської візи [8]. Проте, у 1971 р. сформувалася непередбачувана ситуація, яка, у подальшому спровокувала глибинні та суперечливі зміни у ході єврейської еміграції. Колишній керівник «Бюро із зв'язків» (інші назви цієї організації: «Лішкат-а-кешер», «Лішка», «Натів») Яків Кедмі вважає, що: «вся ця історія, яка розпочалась у 1971 р., згодом переросла у нове явище «Нешира». Один із важливих американських спонсорів «Сохнута» – єврейської агенції для Ізраїля, звернувся до працівників цієї організації з проханням допомогти переправити його родичів з СРСР на пряму у Штати. А ті, в свою чергу, звернулися до нас в Лішку. Порадившись, лішковці не побачили в цьому проблеми: чому б не посприяти у допомозі хорошій людині» [7].

У подальшому, цей прецедент започаткував процес, за яким щоразу більше і більше радянських євреїв обирали для свого проживання будь-яку іншу країну, крім Ізраїлю. Між 1971–1973 рр., це були поодинокі випадки, проте, на межі 1975–1976 рр. частка, тих, хто не хотів повертатися до Ізраїлю різко зросла і перевищила число тих радянських євреїв, котрі направлялися на свою історичну Батьківщину [2].

Подія, що, фактично, спровокувала ці передумови трапилася у 1973 р. Після війни Судного дня Ізраїль став менш привабливим місцем для проживання. Тому, кількість бажаючих виїхати до країни, де є ймовірність виникнення війни в будь-який момент, зменшувалася [5, р. 11]. Крім того, між радянськими євреями та євреями, котрі проживали на території США чи Ізраїлю існував тісний комунікаційний зв'язок у вигляді листування. Повідомлення з Ізраїлю в основному мали песимістичний характер, тоді як з США – відчувалося віянням нових можливостей і грандіозних перспектив [2]. Заявника також приваблювали і інші, не менш важливі моменти: уряд США міг похвалитися високим рівнем національної безпеки; відсутність обов'язкової військової служби; значно ширші економічні можливості. Більшість респондентів відповідали, що вони звикли бути частиною великої нації, тому процес адаптації швидше за все відбувся б у світському і плюралістичному світі, тобто у США, ніж – у ортодоксальному Ізраїлю [5, р. 23].

Реакція, з приводу цього питання була миттєвою. У тому ж 1976 р. у Єрусаламі відбулася конференція, де прем'єр-міністр Голда Меєр виступила з твердженням про те, що ізраїльський уряд має змінити свою політику щодо можливих репатріантів. «Контакти північно-американських і європейських активістів з «відмовниками» часто схиляють останніх вибирати західні країни. Ізраїль замість того, щоб мовчати має бути більш інформативний» [7].

Попри всі ці заяви, реальності були дещо інші: перетнувши кордон СРСР, євреї потрапляли у зовсім інший світ. В таких умовах корпоративні зацікавлення часто ставились вище національних. З цієї причини, кількість «нош рим» (з єврейської – «відступник») щоразу збільшувалася [7]. Зрештою, це явище не припинялося навіть тоді, коли влада Ізраїлю почала наводити переконливі аргументи про те, що на своїй історичній Батьківщині їм буде легше адаптуватися, тоді як у США вони будуть швидко асимільовані. Потік емігрантів не збільшився навіть на заклики ізраїльтян, що молодій державі потрібні нові висококваліфіковані і добре освічені представники, котрі б могли зробити важливий вклад в демографічний та економічний розвиток Ізраїлю [2].

Не всі єврейські лідери підтримували подібну політику Ізраїлю, ставлення до «нешири» так само викликало різні дискусії. Дехто вважав, що демонстративне недотримання процедури переселення може нашкодити алії та всім тим, хто ще залишився у межах СРСР. Адже, вся документація була чітко підготовлена для виїзду до Ізраїлю: виклик приходив з Ізраїлю, документи подані на виїзд в Ізраїль, виїзна віза видана в Ізраїль, а репатріант, насмілювався порушувати ці всі правила напівдорозі, виїжджаючи до США [7].

Лідери сіоністського руху неабияк перейнялися цією проблемою. Приміром, ізраїльські представники Інід Вертман та Кані Шмуклер після відвідин СРСР у 1976 р. заявили, що Ізраїль не може боротись зі значно прогресивнішими США, навіть у питаннях прийому новоприбулих, проте: «США спокійно можуть обійтися без євреїв, а Ізраїлю вони необхідні, тому нам потрібно змінити баланс підтримки і всю атмосферу навколо алії» – йшлося у звіті після моніторингу ситуації у СРСР [7].

У 1976 р. вийшли декілька листів-закликів, у котрих автори, так звані «в'язні Сиону», закликали ізраїльський народ відмовитися у фінансуванні тих, хто шукав для себе «комфортне і тепле містечко». «По суті, це відбувалася крадіжка ізраїльських грошей. Якщо хтось вирішував змінити пункт свого призначення, то нехай робить це за свій власний рахунок» – вважали Юліан Кошаровський, Володимир Лазаріс, Нафталій Френкель та інші [7]. Найбільш радикальні сіоністи: Борис Левітас, Діна Бейліна, Анатолій Щаранський вважали це зрадою: «Така поведінка не є виправданою, фактично це називається паразитичним способом життя» [10]. Так само гостро висловлювався з цього приводу Стюарт Вертмен – президент американської організації Союзу Рад у справах радянських євреїв (Union of Councils for Soviet Jewry). За його спостереженнями: «більшість тих, хто прибував до США були надто стурбовані тим, щоб якомога швидше стати американцем. Для цього вони вивчали мову, шукали хорошу роботу – і це все, щоб якнайкраще влаштувати своє життя і зникнути» [7].

У 1976 р. в Ізраїлю було проведене всенародне опитування з приводу того, як ставитися до «нешири». Результати виявилися дещо непередбачуваними: 46 % респондентів відповіли, що кожен має право на власний вибір, інші – 43 % критично засудили всіх тих, хто обирав США, решта 11 % не змогли дати чіткої відповіді [2]. Значна частина позитивних відповідей свідчила про те, що ізраїльтяни відносяться лояльно до всіх тих, хто відмовився повертатися на свою Батьківщину, і не бажають їх засуджувати. Попри всі критичні зауваження сіоністських представників, рацію мали і ті, що «твердо вирішили так чи інакше виїхати на Захід» [11], обґрунтовано посилаючись на текст Декларації прав людини 1948 р. Адже у 13 статті цього документа чітко зазначалось, що «Кожен має право покинути свою країну чи будь-яку іншу, де він на цей момент проживає; Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання за своїм власним бажанням» [6, р. 144]. Зрештою, частина активістів, серед яких були і лідери алії, погодилися з тим, що «свобода вибору має стояти вище сіоністської ідеології». Олександр Лернер рішуче заявив, що це «особиста справа кожного». Були і ті, хто стверджував, що користь країні можна приносити, і не проживаючи в ній. Достатньо того, щоб закордоном регулярно брати участь у благодійних акціях на користь Ізраїлю, вкладати гроші у промисловість, відвідувати країну як турист.

Ці події стали своєрідним інструментом у боротьбі проти комунізму і для світового товариства. Зокрема, представникам Конгресу у США з антикомуністичними та антирадянськими поглядами при умовах Холодної війни, було вигідно підтримувати біженців з СРСР, значна кількість котрих, власне, підтверджувала нелюдські умови життя. [1]. До речі, євреї Радянського Союзу абсолютно точно підпадали під визначення категорії біженця: будь-яка особа, котра залишаючи своє попереднє місце проживання (країну) вже не може, або не хоче повернутися через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства [2].

Радянська влада у єврейській еміграції типу «нешира» теж знайшла свої вигоди: «у цій ситуації не могло йтися про єврейське національне відродження, національний рух чи повернення на свою історичну батьківщину, насправді це можна було назвати хіба що «виїздом по ізраїльському каналу» [7]. Ірвінг Грінберг вважає, що візи навмисно видавали тільки тим заявникам, котрі вже попередньо для себе вирішили не повертатися до Ізраїлю, висвітлюючи весь сіоністський рух як шахрайство. З іншої сторони, для партійної номенклатури було навіть зручніше відпускати євреїв «до Ізраїлю», інакше б могли збунтуватися дисиденти чи інші верстви населення» [14, р. 17].

Ізраїльський прем'єр-міністр Іцхак Рабін, з метою уникнення провокативних нюансів у 1976 р. призначив «Комітет з восьми» («The Committee of Eight»), який упродовж 90 днів мав розробити рекомендації з приводу еміграції радянських євреїв до США. Незважаючи на гострі дискусії, всі представники таки дійшли до консенсусу у найважливіших питаннях: 1) боротьба, за максимально число емігрантів з СРСР, ні в якому разі не мала припинятися; 2) усі повинні поважати вільний

вибір країни, на той момент ця часто вживана фраза перетворилося вже у гасло: «freedom of choice»; 3) все ж, зловживання ізраїльськими візами мали припинитися: якщо радянські євреї воліли виїхати в іншу країну, то вони повинні були звернутися напряму, з проханням отримати візу у ту чи іншу країну; 4) радянські євреї, котрі все ж таки обрали курс на Ізраїль, мали бути гідно профінансовані, одразу ж після прибуття; 5) будь-яка інша допомога мала завершитися на тому етапі, коли особа у Відні раптово змінювала свій курс на користь США [14, р. 15].

Загалом, біженцями, котрі прибували у Відень, опікувався представник «Сохнута» (Єврейське агентство для Ізраїлю), а усіх тих, хто не мав наміру повертатися в Ізраїль, передавали організації ХІАС [1]. У кулуарних розмовах лунали пропозиції щодо закриття організації ХІАС (Hebrew Immigrant Aid Society). Це представництво було засноване ще у 1881 р. у м. Нью-Йорк, для допомоги євреям, котрі виїжджали з царської Росії. У наступні роки ХІАС продовжував діяти як міжнародне агентство у наданні допомоги усім єврейським емігрантам [15].

Усі, хто потрапляв у підпорядкування ХІАС, у першу чергу, отримували допомогу інформативного характеру. Для прикладу, визначальним повідомленням було те, що коло країн, котрі приймають євреїв є обмежене США, Канадою, Австралією, Новою Зеландією та Південною Африкою. Проте, насправді фраза, яку постійно всі повторювали: «Європа не бере», була хибною. Сполученим Штатам перевагу надавали більшість, тоді як у Європі залишалися хіба що одиниці, зокрема ті, які вже мали тут якісь попередні зв'язки – вважав Василій Бетакі, котрий, покинувши територію СРСР, з 1973 р. проживав у Франції [11]. Наступний крок ХІАСу – було переправлення усіх єврейських біженців до Італії, тому що американське посольство у Відні не було пристосоване до такого роду завдань. В той час, як Італія ще з Другої світової війни залишалася перевалочним пунктом для євреїв Східної Європи [7]. Незважаючи на тиск та погрози про закриття з боку ізраїльської влади, ХІАС продовжував проводити свою традиційну політику, не відмовляючись від того, щоб посприяти збільшенню потоку таких емігрантів саме до Ізраїлю [16].

Лідери країни, яка щоразу більше ставала популярніша для радянських євреїв, теж мали свої погляди з приводу цього питання. Адміністрація США працювала за 4-ма категоріями: 1) The Open Door – всі біженці з СРСР можуть попросити притулку у США, незважаючи на присутність сімейних вуз або іншої кваліфікації; 2) Freedom of Choice – кожна особа має право на вільний вибір пункту призначення, незважаючи на пропозицію залишити СРСР, перебравшись виключно до Ізраїлю; 3) Care and Maintenance – усі біженці, перебуваючи в Італії, мають бути забезпечені всім необхідним до того часу, поки не відбудеться вирішення всіх нагальних питань; 4) Virtual presumptive – віртуальний статус біженця, для всіх тих, кому було винесене несправедливе судові рішення в Італії [6, р. 150].

Після прибуття біженців до США, їм продовжували надавати найнеобхіднішу допомогу. Кожна особа мала бути забезпечена житлом, їжею, одягом упродовж певного періоду часу [5, р. 45]. У 1980 р. федеральною допомогою США було затверджено законопроект The Refugee Act, в якому йшлося про сприяння самодостатності усіх біженців. Цей акт чітко розподіляв функції усіх державних та приватних організацій у наданні такої допомоги [9].

Незважаючи на довготривалі дискусії та суперечки з приводу того, куди мають виїжджати радянські євреї, найважливішою проблемою залишалася зовсім інша. Не всі отримували шанс покинути СРСР, навіть якщо мали закордонном родичів. Це була своєрідна та небезпечна гра під час якої заявник втрачав роботу, значну суму грошей та свою ідентичність. Для когось, ця ризикована мета, могла закінчитись через рік, а дехто міг чекати десятиліттями: «Я виїхав з СРСР першим. Олександра, котра була ще підлітком залишилася. А до США вона вже приїхала з чоловіком та дитиною» – згадує Олександр Раховський [17].

З цього приводу перейнявся і новий прем'єр-міністр Ізраїлю Менехем Бегін, котрий був значно лояльніший у політиці до «нешири», ніж його попередники. На його думку, ця національна дилема має потребувати більше часу для вирішення: «зараз ми всі повинні об'єднатися для того, щоб допомогти нашим співвітчизникам вибратися з залізних лещат СРСР» [18, р. 170].

Лея Славіна трактує ці ліберальні зміни, тільки тим, що ізраїльська влада не хотіла бути схожою на свого сусіда, проти якого вона боролася: «Не бути другим СРСР». Попри всі спроби бути якомога лояльнішим, питання про «неширу» знову було підняте на Третій міжнародній конференції щодо радянських євреїв, яка проходила у Єрусалимі, у 1983 р. Проявляючи своє звичне обурення, представники влади навели демонстративну статистику: починаючи з 1973 р. з кожної групи, яка відправлялася до Австрії у складі 10–20 осіб, до Ізраїлю поверталися лише двоє-троє [7].

За період з 1967–1988 рр. з СРСР загальною кількістю виїхало 298600 тис. євреїв. З них – 168606 тис. – репатріювалися до Ізраїлю, решта 130 тис. – емігрувала до інших країн, найчастіше до США. Перша група емігрантів (1967–1975/76 рр.), яка, в основному виїжджала, з країн Балтики, Молдавії та Грузії, очевидно, мала більш сильнішу єврейську ідентичність, тому надавала перевагу сіоністському Ізраїлю [7]. Друга група емігрантів (1975/1976 – 1985 рр.) – з решти частини

Радянського Союзу були більш асимільовані, попри те – більш вмотивовані ідеєю будь-якими способами покинути СРСР. І слово «покинути» в їх випадку було більш пріоритетніше, ніж слово «повернутися» (до Ізраїлю) [14, р. 21].

Отже, на межі 1975–1976 рр. в Радянському Союзі сформувалася друга група єврейських емігрантів, котрі під приводом репатріації, виїжджали до Австрії, звідки мали бути направлені до Ізраїлю. Проте, на місці, більшість заявників раптово змінювали свою думку на користь США. Звісно, що Ізраїль обурювала така ситуація, тому представники влади разом з прем'єр-міністром почали вимагати повернення радянських євреїв на свою історичну Батьківщину. Це, у свою чергу, спровокувало утворення руху «За вільний вибір», в основному започаткований американськими євреями, котрі намагалися поповнити лави своєї діаспори припливом нових сил. У будь-якому випадку, кожна з країн, так само як і біженці, переслідували свої інтереси. Таким чином, перший потік біженців радянських євреїв, завуальований баченням романтичних візій, повертався до Ізраїлю. Тоді, як у другій хвилі – їхні погляди стали більш прагматичніші, здебільшого цілеспрямовані для свого особистого розвитку.

Список використаних джерел

1. Fred A. Lazin. Jewish influence in American Foreign Policy: American Jewry, Israel and the Issue of Soviet Jewry, 1968 – 1989, 2011 [Електронний ресурс] / A. Lazin Fred // The Lawyer Quarterly. – Режим доступу: <http://www.ilaw.cas.cz/tlq/index.php/tlq/article/view/14>.
2. Fred A. Lazin. Refugee Resettlement and «Freedom of Choice»: The Case of Soviet Jewry, 2005 [Електронний ресурс] / A. Lazin Fred // Center for Immigration Studies. – Режим доступу: <http://cis.org/RefugeeResettlement-SovietJewry>.
3. Fred A. Lazin. Utilization of an NGO by a Foreign Government to Influence US Foreign Policy, 2012 [Електронний ресурс] / A. Lazin Fred // International Political Science Association. – Режим доступу: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_13431.pdf.
4. Fred A. Lazin. «We Are Not One»: American Jews, Israel, and the Struggle for Soviet Jewry, 2009 [Електронний ресурс] / A. Lazin Fred // Belin Lecture Series in American Jewish Affairs. – Режим доступу: <http://hdl.handle.net/2027/spo.13469761.0016.001>.
5. Steven J. Gold. American Jewish Year Book: Soviet Jews in the United States / J. Gold Steven. – New York: American Jewish Committee, 2008. – 57 p.
6. Gregg A. Beyer. The Evolving United States response to Soviet Jewish Emigration. Journal of Palestine Studies / A. Beyer Gregg. – Vol. 21. № 1. – University of California Press, 1991. – P. 139–156.
7. Кошаровский Ю. Мы снова евреи. Очерки по истории сионистского движения в Советском Союзе [Електронний ресурс] / Ю. Кошаровский // Сайт Юлиа Кошаровского. – Режим доступу: <http://kosharovsky.com/>
8. Фрюглинг П. Пражская весна и международный кризис 1968 года: Доклад президента Центрального Британского Фонда о помощи и содействии евреям о положении чехословацких евреев в Австрии / П. Фрюглинг. – Келн: Верлаг Келн, 2008. – Документ № 184.
9. Soviet Refugees: Issues Affecting Domestic Resettlements. Report to the Honorable Charles E. Grassley, U. S. Senate, June 1990 [Електронний ресурс] // Government Accountability Office. – Режим доступу: <http://www.gao.gov/assets/80/77838.pdf>.
10. The Letter of the Jewish Community, September, 1976 [Електронний ресурс] // American Jewish Joint Distribution Committee. – Режим доступу: <http://www.jdc.org/>
11. Бетаки В. Мемуары: Снова Казанова [Електронний ресурс] / В. Бетаки. – Режим доступу: <http://bolvan.ph.utexas.edu/~vadim/betaki/main.html>.
12. Караванский С. Об эмиграции евреев из СССР / С. Караванский // ДIALOG. – Єрусалим, 1985. – С. 166–167.
13. Recent Soviet Emigration to Israel, 1972 [Електронний ресурс] // American Jewish Joint Distribution Committee. – Режим доступу: <http://www.jdc.org/>
14. Greenberg I. Crossroads at Vienna: Olim and Noshrim. Response: A Contemporary Jewish Review / I. Greenberg. – Vol. 10. – Stanford: Publisher, 1976. – P. 11–23.
15. History [Електронний ресурс] // HIAS. – Режим доступу: <http://www.hias.org/>
16. William G. Blair. HIAS Quits Israeli Plan For Settling Soviet Jews, May 7, 1982 [Електронний ресурс] / G. Blair William // The New York Times. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/1982/05/07/world/hias-quits-israeli-plan-for-settling-soviet-jews.html>.
17. Brenner M. Home for the Holidays, October 12, 1981 [Електронний ресурс] / M. Brenner // New York Magazine. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/>
18. Jonathan D. Sarna. Jewish Emigration from USSR: Review. Israel Studies / J. D. Sarna. – Vol. II. № 3. – Brandeis University, 2005. – P. 168–173.

Наталія Данилів

ВОЗНИКНОВЕННЯ І ОСОБЕННОСТИ ЄВРЕЙСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ «НЭШИРА» (1970-Е ГГ.)

В статті розглядаються передумови зародження і розвитку «нешира» – виїзд по ізраїльським візам в країни Західної Європи і Північної Америки. На основі документів і спогадів сучасників представлено виникнення, підйом і важливість руху «за вільний вибір». Проаналізовано ряд дискусійних моментів, які проявлялись в політиці США, СРСР і Ізраїлю по цьому вопросу.

Ключові слова: «нешира», «ношрим», репатріант, рух за «вільний вибір», СРСР.

Nataliia Danyliv

APPEARANCE AND FEATURES JEWISH EMIGRATION «NESHYRA» (1970 S)

The article considered the emergence and development of preconditions «neshyra» – exit by Israeli visas in Western Europe and North America. Based on documents and memoirs of contemporaries highlights the emergence, the rise and importance of the movement «Freedom of choice». Analyzed a number of discussion points that were shown in the policy of the United States, Soviet Union and Israel on this issue.

Key words: «neshyra», «noshrym», repatriate, the movement «freedom of choice», USSR.

УДК 94(477): 371.2(045)

Людмила Божук

**УКРАЇНСЬКІ ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ В ЗАРУБІЖЖІ
ЯК СПОСІБ ТОЛЕРУВАННЯ В КРАЇНАХ ПРОЖИВАННЯ**

У статті проаналізовано діяльність українських освітніх закладів в зарубіжжі як спосіб толерування української спільноти в країнах проживання. Розглянуто проблему толерування українознавчої освіти за межами України як певну категорію відносин сутність якої полягає у співдії, співіснуванні українознавчих закладів освіти, їх сприйняття громадськістю, місцевими і центральними органами влади та увіходження до вже існуючих освітніх систем. Охарактеризовано науково-освітню взаємодію закордонних українців з науковими та освітніми установами в країнах проживання як важливу передумову входження української спільноти до світового співтовариства.

Ключові слова: українське зарубіжжя, українознавча освіта, міжкультурна комунікація, толерантність, закордонні українці.

В сучасних умовах поглиблення процесів глобалізації, активізації міжетнічної та міжкультурної взаємодії виникає потреба наукової розробки широкого кола проблем, що вимагають комплексного дослідження. Зокрема, це стосується й проблеми науково-освітньої взаємодії закордонних українців з науковими та освітніми установами в країнах проживання українських громад як однієї з вагомих передумов входження до світового співтовариства, взаєморозуміння й загальнолюдського поступу.

Проблема толерантності є досить актуальною у сучасному світі з його національним, політичним і релігійним різноманіттям. Відтак, на думку багатьох дослідників, цілком зрозумілим є те, що толерантність стає одним із головних концептів у сучасній комунікативній філософії К. Апеля, П. Рікера, Ю. Хабермаса, М. Хайдеггера, К. Ясперса та ін. [1–3]. Представники комунікативного підходу у філософії вважають, що комунікація є універсальною умовою існування людини, а відтак толерантні стосунки сприяють узгодженій діяльності соціальних суб'єктів, стають запорукою свободи особистості.

В українській науковій думці дослідження, присвячені вивченню окремих аспектів толерантності, зокрема, проблемі формування толерантної особистості, знаходимо у В. Андрущенко, Є. Бистрицького, В. Кременя, В. Лекторського, а також у О. Тягла, О. Гриви та інших.

Толерантність спрямована на пошук консенсусу не лише у сфері міжнародних відносин, ділових стосунків, але й, передовсім, в особистому житті. Толерантність є результатом взаємодії різних культур, релігій, державних та етнічних утворень. Відтак цілком справедливим, на нашу думку, є твердження американського психолога А. Маслоу, який, характеризуючи релігійну толерантність, зазначає, що «кращий спосіб розуміння буття іншої людини, або принаймні, спосіб необхідний при формулюванні деяких припущень, полягає в тому, щоб опинитися в її світогляді і стати здатним побачити світ її очима» [4].

Можна загалом погодитись з висновками українського дослідника Є. Бистрицького про те, що в сучасних умовах толерантність означає можливість знаходження в ситуації паралельного існування з усім інакшим без насильницького уподібнення або ототожнення [5, с. 88]. Саме у контексті пошуку нових цінностей в процесі узгодження певних суспільних потреб чи особистого зацікавлення, виникає потреба терпимого ставлення до позиції кожної із сторін.

Дослідження різноманітних аспектів життєдіяльності української діаспори показало, що у взаєминах української спільноти з іншими етносами у країнах проживання чи перебування проявлявся передовсім міжетнічний тип толерантності – терпимість до будь-яких проявів іншоетнічного менталітету (у поведінці, способі життя, характері, висловлюваннях тощо [6]. Адже, як зазначає Б. Слющинський, кожна етнічна група завдяки певним нормам, цінностям ідеалам